

આપ પ્રત્યે આ આપેલી અનુક્રમણિકામાં કોલેરાનું વર્ણન કરવા આહું છું.

કોલેરા પર્યાય.

ઐટલે જુદી જુદી બાષામાં જે જે નામથી કોલેરા ઓળખાય છે તે.

કોલેરા—વિષુચિકા, મહામારી, અકાળમૃત્યુ, કાગળીયું, નકાઈ, માતાનું, હૈળ, ડાક (પેંગખી) ઇત્યાદિ.

કોલેરાની વ્યાખ્યા—કોલેરા એ સખત ખાસ હડતો રોગ છે. તેના મૂખ્ય લક્ષણો—પેહેલાં તો આ રોગ જેને લાગવાનો હોય છે તેને થોડી બેચેની થાય છે. પછી સૂકી ઓકારી યા ઉખકો થાયછે. જ્યુ ડિલરી, ચુંક સહિત અગર રહિત પાણીના ઝાડા, થોડો થોડો પેસાઅ અગર તદ્દન પેસાઅનું પેદા થવું બંધ પડવું, પુષ્કળ પસીનો અને શરિરની તદ્દન નિર્બળતા, હાથ પગની કરચોળીઓ, આંખમાં કુવાનું પડવું, ચેહેરામાં ચિંતા અને હાથ પગ અને જાં-ગના ગોટલા, સ્નાયુમાં ગભરાટ અને તેની રૂંધણ.

નાડી—હતાવળી, નાની અને આંગળાથી દબાવ્યાથી બંધ પડતી લાગે છે.

અવાજ—ખોખરો, અને કોઇક વખતે તદ્દન બેઠેલો હોય છે. શરિરની ગરમી જલદીથી જતી રહે છે એટલે શીત આવે છે, થ પગ તદ્દન ઠંડા અને શીત, અને પછી તે દરદીને ઝોમો આવે છે.

કોલેરા ક્યાં ક્યાં અને ક્યારે પેહેલો દેખાયો.

તેનો ઇતિહાસ.

પેહેલ વેહેલો ક્યારે અને ક્યાં આ ધાતકી રોગે દેખાવ દીધો તે ખાત્રીથી કહેવું એ મુશ્કેલ છે તે છતાં યતન કર્યાથી એમ

માલમ પડયું છે કે તે રોગ અસલથી ચાલુ છે તેનું કારણ કે આ-
ચાર્વર્તના, અરગરથાન, અને ચીનદેશના વૈદ્યશાસ્ત્રના પુસ્તકમાં તેના
લેખ માલમ પડે છે તેમજ યુરોપખંડમાં ગ્રીક અને રોમન લોકોના
ઔષધશાસ્ત્રમાં તેનું વર્ણન માલમ પડે છે.

ત્રેફિસર હર્ષ—લખે છે કે કોલેરા ૧૦૩૧ માં હિંદુસ્થાન, ઈ-
રાન અને કોન્સ્ટેન્ટિનોપલમાં ફેલાયો હતો. પણ દા. મેકનેમારા લખે
છે કે ૧૬૭૯ સુધી આ રોગે યુરોપખંડમાં દેખાવ દીધો નહોતો.

પરંતુ હિંદુસ્થાનમાં ૧૫૦૩ ની સાલમાં ઉપર કહેલા સર્વે લ-
ક્ષણવાલો રોગ થયાનો રિપોર્ટ માલમ પડે છે. પછી તે રોગ
૧૭૭૦ માં આરકોટની અંબુવેલીમાં ચાલ્યો હતો.

૧૭૭૧ થી તે ૧૭૮૪માં ત્રાવણકોર, ગંજમ, કોરોમંડળ, કલક-
તા તરફ વધીને તે હરદ્વારમાં ફાટ્યો કે જ્યાં આ રોગે ૧૦૦૦૦
જનત્રાણ લોકોનો ભોગ લીધો. પછી તે લંકા તરફ ગયો. તે સારપછી
દરેક વર્ષે આ રોગ થોડો ધણો સર્વે દેશમાં દેખાયો છે. સને
૧૮૦૯ થી ૧૮૧૭ સુધીમાં જુદા જુદા દેશોમાં ખરા કોલેરાતરીકે
દેખાયો છે. અને આ વખતે આ રોગચાળો દેખાવાથી આ રો-
ગની શોધ કરવા તરફ લોકોનું મન ખેંચાયું હતું.

૧૮૧૭ ના આગસ્ટ મહીનામાં બંગાળા ઇલાકામાંના જસોર
ગામ પાસે કોલેરા ફાટી નિકળ્યો. સારે લોકોનાં મનમાં તેના
જુગ વહેમ આવ્યા અને બહુ બહુ વાતો ચલાવી અને ત્રણ મહ-
નામાં કલકત્તા, ડાકા. મોહમનસીંગ, જસોર, ચીતગોંગ, ઇલ
શેહેરોનો ભોગ લીધો પછી ખીહાર, ઓરીસા તરફ ફેલાયો પણ
વધીને બ્રુહમખંડમાં દાખલ થયો. હવે બ્યારે સારે કલકત્તા, રુ
અને મદ્રાસ ઇલાકામાં દરેક વર્ષે તેના રિપોર્ટ આવે છે અને વેપાર
ને બીધે લોકોનો સંબંધ વધવાથી અને બગડેલી હવા તે ઝેર લઈ

જવાથી આ રોગ ફેલાવા માંડ્યો છે. ૧૮૧૯ થી સાલથી હિંદુસ્તાનના પૂર્વ અને પશ્ચિમ કિનારાના દેશોમાં આ નિર્દય રોગ હળવે અમુલ્ય પ્રાણોના ભોગ લે છે અને મુખ્યત્વે કરીને લોઅર બંગાલ આ રોગનું ઘર છે એમ દા. મેકફરસન માને છે.

સને ૧૮૨૦ માં ઇંગ્રેજ સરકારે હિંદુસ્થાનથી અરબસ્તાનમાં એક વહાણ મોકલ્યું. તે આમોન બંદર આવ્યું એટલે તે રોગ ફાટી નિકળવાનો રીપોર્ટ આવ્યો અને પછી તે ઈરાનના અખાત તરફ અને બસરામાં ફાટી નિકળ્યો. ને પછી તે એસ્ટ્રાખાન તરફથી રશીઆ તરફ ગયો ને રશીઅન સરકારે તેને અટકાવવા સાફ સારી તજવીજ કરી તેનાથી તે વધી શક્યો નહીં.

૧૮૧૭ ના રોગચાળાનું ફેલાવું.

ઇંગ્રેજ સરકારનું વહાણ ૧૮૨૦ માં સીયામની રાજધાની બેન્કોક શહેરમાં ગયું ને આ રોગે તે દેશનું નીકંદન કાઢ્યું પછી તે વખતે મેલેકા, પીનાંગ, સીંગાપુર, અને જાવામાં તે ફેલાયો. આ બધે ઠેકાણે વેપારના સંબંધથી તે વધી પડ્યો. પછી તે ચીન, રશીઆ, યલોસી, અનતુંગ, પેકીન અને પછી ચીનદેશની જગ જાહેર અને દુનીઆના સાત ચમત્કારમાં જણાએલી મોટી દીવાલ ઓળંગી રશીઆના મુલકમાં તેણે પગ પેસારો કર્યો.

સને ૧૮૧૯ માં દક્ષીણ હિંદુસ્થાન તરફથી સીયોન ગયો અને તે વખતે ટ્રીકોમાલીથી એક વહાણ આ રોગચાળા સડીન મેરીટીમસ ગયું ત્યાં તે રોગે હુમલો કર્યો. તે પછી તે આફ્રિકાના પૂર્વ કિનારા તરફ ફેલાયો.

૧૮૧૭ થી ૧૮૨૧માં આ રોગ બંગાલમાં જ રહ્યો. પછી તે ૧૮૨૬ માં મુખાષ ધ્રુવકામાં, સિંધ, પંજાબ, પછી બીજે વર્ષે તે કાશ્મીર, હીરાત, અને ખીવ તરફ ફેલાયો.

૧૮૧૯ ના અગસ્ટની ૨૬મીએ રૂશીઆની સરહદના ઓરેન-
બર્ગ ગામમાં વેપરીઓ આ રોગ લઈ આવ્યા અને યુરોપખંડમાં
આ રોગે પોતાની આ પેહેલવેહેલી રાજધાની સ્થાપી. અને પછી
રૂશીઆ અને આશપાસના દેશોમાં ૧૮૩૦માં આ રોગ ચાલ્યો.

હવે હાંદુસ્થાન તરફથી યુરોપ થઈ અમેરિકામાં કોલેરાના રોગે
કેવી રીતે પ્રવેશ કર્યો તે ટુંકમાં જણાવું છું.

આરેબીઆ અને ધરાનમાં આ રોગ ચાલતો હતો તે વખતે
તે નોવજોરોડ અને મોસ્કોમાં ફેલાયો. પછી કાન્સ્ટેન્ટીનોપલ, સે-
ન્ટપીટર્સ બર્ગ, (૧૮૩૧) પછી વીએના, બરલીન, હંગેરી બોહીમોઆ
અને જર્મનીમાં દાખલ થયો. ૧૮૩૧માં સુઈસ્લેન્ડ, ન્યુકેસ્ટલ, એડી-
નબરો અને લંડનમાં ચાલ્યો.

૧૮૩૨ માં પારિસ થઈ આયરલેન્ડ, અને પછી ઈંગ્લેન્ડ;
૧૮૩૩માં કોલેરાના રોગવાળું વહાણ ડમલીનથી ક્વીબેક ગયું અને
અમેરિકામાં અહિયાંથી શરૂઆત થઈ અને ૧૮૩૨ના જુન મહી-
નામાં ક્વીબેકથી ન્યુયોર્ક અને શીલાડેલફીઆ, અને પછીથી તે સા-
લના અંત પહેલાં આખા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ફેલાયો.

વળી યુરોપના પશ્ચિમ ભાગમાં એટલે (સ્પેઇન અને પોર્ટુ-
ગલમાં) કેમ ફેલાયો તેનો જરા વિચાર કરીએ.

૧૮૩૨ ના (ડિસેમ્બરની ૨૫ મી તારીખે વેપારીઓનું વહાણ
ઇંગલેન્ડથી પોર્ટુગલની રાજધાનીનું શહેર ઓપોર્ટો આવ્યું કે જે
વહાણમાં કોલેરાના રોગીઓ ઘણા મરી ગયા હતા.

આ વહાણમાં કોલેરાના રોગીઓ આવ્યા તેથી પોર્ટુગલમાં
રોગ ફાટી નીલ્યો.

અ. વગેરે સ્પેઇનના રાજ્યમાં એવો હુકમ કાઢ્યો હતો કે આ
રોગવાળો કોઈ પણ માણસ ક્વેરેન્ટાઇનમાં રહ્યા વગર આવશે

અને રાજ કાયદાનો ભંગ કરશે તો તેને મારી નાંખવામાં આવશે. આવો સખત કાયદો કાઢવા છતાં પણ ૧૮૩૩ થી ૧૮૪૮ની સાલમાં કોલેરાએ સ્પેઈનનો મોટો ભોગ લીધો. પછી તે વેનીસ, ટ્રસ્ટોએ અને નેપલ્સ અને ૧૮૩૬માં રોમ, ૧૮૩૭માં માલ્ટા, અને ગ્રીસમાં ફેલાયો. ૧૮૩૩-૩૪ માં મલબાર તરફ આરોગ બહુજ ભેરમાં ચાલતો હતો ત્યાંથી તેણે આફ્રિકામાં પ્રવેશ કર્યો.

હવે આ રોગ ક્યા ક્યા દેશોમાં વખતો વખત ફેલાયો તે વિષે.

- ૧૮૪૦ બોમ્બે બંગાલ, સીંગાપોર,
- ૧૮૪૨ ચીન, બરમા.
- ૧૮૪૪-૪૫ સેન્ટલઈન્ડીઆ, કામ્બુલ, ઈરાન.
- ૧૮૪૭ કોન્સ્ટેન્ટિનોપલ.
- ૧૮૪૮-૪૯ ઓસ્ટ્રીઆ, ટરકી, રશીઆ, જર્મની, ઈંગ્લંડ, અને અમેરિકામાં ન્યુયોર્ક, ન્યુઓરલીઅન્સ, અને કેનેડા.
- ૧૮૫૦ ઈજિપ્ત, આફ્રીકાના ઉત્તર તરફના બંદરો, મેક્સીકો, કેલીફોર્નીઆ.
- ૧૮૫૫-૫૬ હિન્દુસ્થાનમાં થઈ ઈરાન, આરેબીઆ ને આફ્રિકા.
- ૧૮૬૦-૬૧ પંજાબ.
- ૧૮૬૨ ચીન.
- ૧૮૬૩-૬૬ બંગાલ, મુંબાઈ, આરેબીઆ, આફ્રિકા, યુરોપ અને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને ઈટાલી, ફ્રાન્સ, સ્પેઈન અને પોર્ટુગલ, પછી વેસ્ટ ઇન્ડીઝ. અને અમેરિકા.
- ૧૮૭૧-૭૨ એશિયા માર્ધનર, ઓસ્ટ્રીઆ, હંગેરી
- ૧૮૭૩ કલકત્તેથી અમેરિકા ગયો અને ત્યાં તેણે મોટો ભોગ લીધો.

૧૮૮૩ ઇજિપ્ત.

૧૮૫૧ હેમખર્જ.

કોલેરા પેદા થવાનાં કારણો.

ગૃહસ્થો.

હવે આપણે વિચાર કરવાનો એ રહ્યો કે આ નિર્દય રોગ કે જેણે આખી દુનિયા ઘેરી લીધી તે એકજ જગ્યામાં પેદા થઈ દુનિયાના ઉપર ફેલાયો હશે અથવા તો જે જે દેશોમાં તેણે દેખાવ દીધો ત્યાં ત્યાં તે નવોજ ઉત્પન્ન થયો હશે ? આ વિષે ધણોજ મત-ભેદ છે પરંતુ એટલું તો ખાત્રીથી જણાય છે કે હિંદુસ્થાનમાં તેનો પહેલો જન્મ થયો ને ત્યાં તે થોડા વરસ ઉડતા રોગ તરીકે રહીને પછી તે જાણીને રોગ થઈ રહ્યો. ખીજા દેશોમાં તે રોગ જ્યારે જ્યારે રોગચાળા તરીકે ફાટી નિકળ્યો ત્યાર પછી તે ત્યાં પોતાનું ધર કરી રહ્યો નથી.

આ ઉપરથી એમ ખુશી રીતે માલમ પડે છે કે આ રોગનું મૂળ અમુક રોગવાળી જગ્યા સાથે સંબંધ રાખે છે, અને જ્યારે જ્યારે તે મૂળને અનુકુળ કારણો મળ્યાં છે ત્યારે ત્યારે જુદી જુદી દિશાઓમાં પોતાનો જલદિ પ્રવેશ તેણે કર્યો છે.

વળી એમ પણ માલમ પડે છે કે જે દેશમાં રોગ નહિ હતો તે દેશમાં ખીજા રોગી દેશનો સંબંધ થવાથી તે દેશને આ રોગ લાગુ પડ્યો છે.

પરંતુ ૧૮૮૩ નો રોગચાળો જે ઇજિપ્તમાં ચાલ્યો તેની તપાસ કરતાં એમ માલમ પડે છે કે હિંદુસ્થાનમાંથી તે રોગ આવ્યો નહોતો પરંતુ ઇજિપ્તમાંજ નવો પેદા થયો હતો.

કોલેરા એ સખ્ત અને ખાસ ઉડતો રોગ છે. એનું ખાસ ઝેર શું છે તેના વિષે જુદા જુદા મત પડેલા છે. તેમાંના સુખ્ય નિચે પ્રમાણે છે.—

૧. દા. જોનસન લખે છે કે લોહી ઝેહેરી થાય છે.

૨. દા. બેયર્સ અને ર્નો—કહે છે કે પીવાના પાણીમાં ઝેર થાય છે.

૩. દા. ખડ, ફેર અને બીજા લખે છે કે એક જાતનો વનસ્પતિ વર્ગનો જીવડો થાય છે.

૪. પ્રોફિસર પેટનકોફર લખે છે કે બિનાશવાળી જગ્યા કારણજૂત છે.

૫. દા. મેકનેમારાનો મત એવો છે કે કોલેરાનો જીવડો વી-ક્રીથોનામનો છે.

૬. દા. કોકનો મત એવો છે કે કોલેરાનો જીવડો બેસીલસ નામનો છે.

હવે દા. મેકનેમારા અને કોકનો આધુનિક મત વધારે માનવામાં આવે છે. અને તે લખે છે કે ઉલટી અને ઝાહડામાં તે ઝેહેરના જીવડા હોય છે, ને તે ઉડી લાગુ પડે છે. પરંતુ તેમાં શક ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે રોગીની માવજત કરતી વખતે હમાણે અને આયાઓને તેમજ મેહતરોને તે રોગ વધારે લાગુ પડવાને સંભવ છતાં લાગુ પડતો નથી. તેમજ ૧૮૯૧ ના હેમર્ગના કોલેરાના રોગચાળા વખતે કોલેરાના જીવડા દા. પેટનકોફર ને બીજા જ જણા ખાધ ગયા તો પણ તેમને તે રોગ લાગ્યો નહીં અને કોઈ પણ તરેહની પરેહજી પાળી નહીં તે છતાં પણ તબીબત સારી રહી અને કોલેરા લાગ્યો નહીં.

કોલેરા લાગુ પડવાને વાસ્તે ખાસ ત્રણ ચીજની જરૂર છે.

૧ બેસીલસ નામનો કોલેરાના જંતુઓ જોષ્ટ્રો.

૨ જમીનની તેમજ કોઈ જગ્યાની રોગી હાલત જોષ્ટ્રો.

૩ રોગ લાગુ પડે તેવી શરીરની હાલત જોષ્ટ્રો.

આ ત્રણે ચીજમાંથી એક પણ ચીજ ખુટતી હોય અમર

ગેર હાજર હોય તો કોલેરાનો રોગ કાઢતે લાગવાનો નથી તેવો છેલ્લો વિદ્વાન દાક્તરોનો મત છે. કોલેરાનો રોગ કાઢ વખતે માનસિક ધારતીથી થઇ આવે છે. માટે મનમાં કાઢ પણ જાતની ખીંહીક રાખવી નહીં કારણ કે માનસિક વિચારોથી નહીં ધારેલા અને નહીં થવાના રોગ થઇ આવે છે. તો પણ એટલું તો સિદ્ધ થયું છે આ રોગ ઉડતો છે. શરિરમાં આ એહેર દાખલ થયા પછી તે ૨૪ કલાકથી તે ત્રણ દિવસમાં પોતાનું જોર ખતાવેછે. એક વખત કોલેરા થયો પછી ખીજી વખતે નહિ થાય તેમ પણ ખાત્રિ નથી. અને અમુક દિવસ સુધી તે રોગ દરદીઓમાં રહે છે.

કોલેરાનું એહેર હવે કેમ વધવા પામે છે તેના વિષે.

એક માણસથી ખીજા માણસને તે રોગ ચઢે છે પરંતુ તે કાંઈ તેને અડવાથી ચઢતો નથી. તેનો ફેલાવો નિચે પ્રમાણે થાય છે.

૧. રોજગાર, વેપાર, જાત્રા, અને મુસાફરી.

૨. જે દેશમાં આ રોગ ચાલતો હોય તે દેશની હવા ખગડવાથી તે પવનની દિશા મારફતે ખીજા દેશમાં એહેર જાય છે.

૩. પીવાનું પાણી અને દુધ તેમાં મુખ્યત્વે કરીને પીવાનું પાણી છે. એટલે કે રોગચાળો જ્યાં ચાલતો હોય તે દેશની જમીનમાં યજ્ઞને તે દેશનું પાણી ખીજા નિરોગી દેશના પાણીના કુવામાં અગર નદીઓમાં ઝરણુ તરીકે આવવાથી પાણી એહેરી થાય છે અને તેનું પાણી પીધાથી તે રોગ લાગુ પડે છે.

૪. દર્દીની લાપરેલી વસ્તુ જેવી કે સુવાની પથારીઓ, પેટે-રવાનાં કપડાં બિગેરેની મારફતે તે રોગ ચઢે છે.

૫. હાલમાં એટલુંજ માનવામાં આવે છે કે આ એહેર પીવાને રસ્તે, સ્વાસને રસ્તે, અથવા તો ત્વચા મારફતે શરિરમાં પ્રવેશ થવાથી લાગુ પડે છે.

આ રોગ કોને અને ક્યારે લાગુ પડવાનો સંભવ છે તે વિષે.

૧. બધી ઉમરવાળાઓને, અને જાતીને, તેમજ નવા જન્મેલા બચ્ચાંઓને આ રોગ ચઢે છે.

૨. કેટલાકને જરા ઝહાડો થયો હોય છે તેને કોલેરા થવા સંભવ છે

૩. કેટલાંક શરીર એવાં હોય છે કે તેને હરકાઈ રોગ લાગુ પડે છે.

૪. ખરાબ હવામાં રહેનારને, બણી ઘાટી, ભિનાશવાળી જગ્યામાં રહેનારને, બંધ અને વગર હવા સાર્થ જગ્યામાં રહેનારને, અમિતા-હારીને, ગંદાને, અને બગડેલા પાણી પીનારને રોગ લાગવાનો વધારે સંભવ છે.

બંગાલામાં

જ્યારે ભરતી આવીને છતરી જાય છે તે વખતે પાણીના કુવા બગડી જાય છે તેથી બંગાલના મુલકમાં વરસમાં એ વખતે આ રોગ આજો ફાટી નિકળે છે. વળી તેમજ ગંદી આહતોમાં રહેવાથી તેમજ ભીંજવાળી જગ્યાઓમાં રહેવાથી રોગ લાગુ પડે છે. જેમકે દરેક વર્ષે જામાઓ, મેળાઓ જ્યાં જ્યાં થાય છે ત્યાં ત્યાં રોગ ફાટી નિકળે છે. અને આવા મેળાઓમાં એકઠા થયેલાં માણસો ખીજ રોગ કરતાં કોલેરાના રોગથી વધારે મરે છે એ સર્વેને માહિત છે.

૫. રોગવાળા દેશમાં નવા આવનાર માણસને તે રોગ વધારે લાગુ પડવાનો સંભવ છે.

૬. ચાકથી અને અર્કાદિ સેવનથી તેમજ ઉત્તમરને ખતિ વિષયાદિથી થાકી ગયેલાને રોગ લાગવાનો વધારે સંભવ છે.

૭. ૪૦ ડીગ્રી ફેરનહાઈટની નિચે અને ૨૧૨ ની ઉપર ગરમી હોય તો આ ઝેરેર વધારે હાનું નથી. પરંતુ એ ૮૦ થી ૯

ડીગરી તાપ હોય તો તે વખતે આ ઝેહેરના જીવડા તનમનની વધારે મેહેનતથી થાકી ગયેલાને, દુઃખી સ્થિતિવાળાને, ચિન્તાતુરને આ રોગ વધારે જલદીથી લાગુ પડવાનો સંભવ છે.

હવે આ ઝેરના જીવડા હોયછે તે વખતે તેમાં વધારે કયા કયા કારણો કરે છે તે વિષે.

તમારા અનુભવમાં આવ્યું હશે કે જ્યારે એક શેહેરમાં રોગચાળો ચાલે છે તે વખતે તે શેહેરના અમુક અમુક ભાગમાં એ રોગ વધારે સાંભળવામાં આવે છે તેના શા કારણુ હશે વાં ? સાધારણુ રીતે ખેલતાં એમ કેહેવું પડે છે કે અયોગ્ય અને ગંદુ ખાનપાન, કોહી જતાં શાકભાજી, કાચાં અને કોહી જતાં ફળ, સારી રીતે નહીં અને અધકચરો રંધાયેલો ખોરાક, સડેલું માંસ અને માંછલીઓનો ખોરાક ખાધાથી આ રોગ અમુક લક્ષણોમાં વધારે ચાલે છે.

ગરીબ લોકોને ખોરાકના સાધન નહિ હોવાથી હલકા, ગંધાતો, અને કોહી જતી ખોરાકની ચીજો ખરીદી ખાવી પડે છે તેથી તેમને આ રોગ જલદીથી લાગુ પડે છે.

અમિતાહારી મધપાન અને ખાનપાન, સારો યોગ્ય અને શરિરની સુખાકારીને જોઈતો ખોરાક નહિ મળવાથી તેમજ ઉત્તમગરા, ચિન્તા અને ઉપવાસથી આ રોગ શરિરમાં છાનો હોય છે તો તેને જલદાર પડવાનો સંભવ છે.

રોગના લક્ષણો (તપસિલમાં).

આ ધાતકી રોગના લક્ષણો રક્તે રક્તે ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી કરીને તે રોગના ચાર દરજ્જા પાડેલા છે.

૧. કુમ્ભો (કેટલાક ગ્રંથકારો પેહેલા અને બીજા દરજ્જાને પેહેલોજ દરજ્જા કેહે છે.)

૨. રોગનું ઉગી નિકળી બહાર પડવું.

૩. ઝોઝો આવવો.

૪. રોગમાંથી બચી જવું.

રોગ લાગુ પડવાનો દરજ્જો (હુમલો) આ રોગનું એક શરિરમાં કાષ્ઠપણુ રસ્તેથી પ્રવેશ થયા પછી તે રોગ શરિરમાં ૧૨ કલાકથી તે ૩ દિવસ સુધી ગુપ્ત રહી શરિર ઉપર હુમલો કરવા પોતાની જાણ રૂપી ફોજ લેવાર કરે છે. ગુપ્ત રીતે લાગુ પડીને બહાર રીતે હુમલો કેમ કરે છે તેનો કાંઈ બેદ જોણી શકાતો નથી તે છતાં પણ ગુપ્ત સ્થિતિમાં જેને રોગ લાગવાનો સંભવ છે તેને ખેંચેની રહે છે, થાકી ગયેલો લાગે છે, તનમનની મહેનત ગમતી નથી શરીર તોડાતું લાગવાથી પડી રહેવા માગે છે ને દિલગિરીમાં રહે છે. ચક્રી આવે છે. કાનમાં અવાજ થાય છે, માંધુ ભારી લાગે છે, અને બહુ વખતે માંધાનો દુખાવો થાય છે. પછી તે રોગનાં ખરાં ચિન્હ બહાર પડે છે. ઝાડો થવા માંડે છે. તે ઝાડો થોડા કલાકથી માંડીને તે થોડા દિવસ સુધી રહે છે અને પછી કાલેરાનો હુમલો થઈ આવે છે.

આ વખતે ઝાલુડા અડધા પાતળા અગર પાણીવાલા થાય છે. ૧૪ કલાકમાં ૩ થી ૪ અગર વધારે, ચુંક સહીત અગર રહીત ઝાડા થાય છે.

ભુખ મંદ પડે છે. જીભ ચોખી અને અમીવાળી હોય છે. ઉબકો અગર ઉલટી થવા માંડે છે. કોઈ કોઈ વખતે જુઝાળ લાગતા પેહેલાં સખત ઉલટીઓ થાય છે.

આ ચિન્હ કોઈ કોઈ કેસમાં જલદીથી દેખાય છે અને કેટલાકમાં રહી રહીને ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ વખતે કેટલાંક ચિન્હ બહુ જ ઘેરમાં દેખાય છે. અને કેટલાંક મંદ સ્થિતિમાં રહે છે.

આ દરજ્જો થોડા કલાકથી તે બેથી ત્રણ દિવસ સુધી રહે છે. પરંતુ રોગચાળો ચાલતો હોય છે તે વખતે તો કેટલાક દર્દીઓમાં આ દરજ્જો પણ ગેરહાજર હોય છે.

રોગનું બહાર પડવાનો દરજ્જો.

આ દરજ્જો પેહેલા દરજ્જા પછીજ આવે તેમ કાંઈ નહીં નથી. કોઈ કોઈ રોગીઓમાં તો જલદીથી આ દરજ્જો દેખાય છે ને કેટલાકમાં ધીરીધીરે માલમ પડે છે. પરોઢીઓમાં જો આ રોગ લાગુ પડે તો દરદી બચી જાય છે એમ ઘણું ચંશે બને છે. ને આ દરજ્જાની પેહેલી ખાસ નિશાની પુષ્કળ પાતળો જીલાબ છે. પેહેલો દરજ્જો જ્યાં પેદા થતો નથી, પણ ખીજા દરજ્જાથીજ રોગ જાહેર થાય છે ત્યારે પેહેલાં એક બે આઠડા સાધારણ પચેલા ખોરાકના થાય છે અગર વગર પચેલા આઠડા થાય છે અને તેમાં પુષ્કળ પાણી હોય છે. આડા પાતળા પાણીવાળા, ફીકા, પીળા રંગના, જરાક અપાર દર્શક, સફેદ, કોઈ વખતે દુધના રંગના અગર ભાતના ધોઆણના રંગના અને તેથીજ કરીને રાત્રસવોટર સ્ફુલ્સ તેવો આઠડાને કહ્યું છે. અને આ તેનું ખાસ ચિન્હ છે. પછી તે આડા થોડી થોડી વખતે વધતા જાય છે અને કોઈ કોઈ વખત તો તે વજનમાં ઓછા થતા જાય છે પરંતુ થોડી થોડી વારે થાય છે અને કોઈ કોઈ વખતે થોડી ચુંક પણ આવે છે, ને કોઈ કોઈ વખતે જરા પણ ચુંક આવતી નથી.

ઉપરા ઉપરી ઉલટીઓ થવા માંડે છે. આઠડા જેટલી ઉલટીઓ થતી નથી. પેહેલી ઉલટીઓ પાતળા થાય છે, ઘણું જ નેરું થાય છે અને તેમાં ગંધતો દુધનો સ્વાદ રહે છે. આઠડા અને ઉલટી હોય છે તે વખતે તન્નર ઘણું જ લાગે છે અને તે કોઈપણ ઉપાયે છીપતી નથી અને દર્દી તદ્દન થાકી જાય છે. દરદીના શરિ-

રનો અને ચેહેરાનો દેખાવ બદલાઈ જાય છે. આંખો ઉંડી પેસતી જાય છે, અને ફાઠી રહે છે અને તેની આસપાસ કાળા રંગના ચક્કર થઈ જાય છે.

શરિરની ગરમી ઓછી થવા માંડે છે એટલે શીત આવે છે. શરિરની ગરમી માપવાના હથિયારથી ગરમી માપી હોય તો ૯૮ ડીગ્રીથી નીચે ગરમી રહે છે.

ગરમી ઓછી થવાથી હાથ, પગ, નાક, કાન, ઓઠ, છમતું ટેરવું ઈલાદિ ઠંડા પડી જાય છે. શરિરના ખીજા ભાગ થોડા તેથી વધારે ગરમ હોય છે.

અવાજ હમેશના જેવો રહેતો નથી પરંતુ બેસતો જાય છે. બોલતાં તે થાકી જાય છે પણ ઠીક બોલી શકે છે, નાડી નાહની, નખળી, તાર જેવી મંદ, અને જલદીથી દબાઈ જાય તેવી લાગે છે.

આ દરજ્જાનું દુઃખકારક ચિન્હ હાથ પગ અને ઝાંઘના ગોટલા છે અને કોઈ કોઈ વખતે આંગળા અને પેટના ગોટલા ચઢે છે. અને જો આ દરજ્જામાંથી દહીં બચી ગયો તો ગોટલા ખીજા દરજ્જા સુધી જ રહે છે.

આ ખીજો દરજ્જો બલબલા પ્રખ્યાત દાકતરોની અકલ ગુમ ફરી નાંખે છે તેનું કારણ એ છે કે એક વખત તો દાકતર આ દરજ્જામાં મત આપે છે કે દહીં સુધરતો છે અને બચી જશે, જોખમમાંથી બચી ગયો છે અને એજ દાકતર ત્યાં ને સાંજ થોડોવાર પછી મત આપે છે કે દહીં ધણુજ જોખમમાં છે.

આ ખીજો દરજ્જો થોડા કલાક ચાલે છે અથવા કોઈ વખત એક આખો દિવસ ચાલે છે.

ત્રીજો દરજ્જો જેમાં ઝાંખો આવે છે તે ધણુજ ભયંકર છે. હવે જો ખીજા દરજ્જામાંથી બચવા જેવું નહીં લાગે તો ત્રીજા દર-

જાનમાં પણ ખીજ દરજ્જાનો ઝાડો ઉલટી જર રહે છે ને તે ધણી વખત ઉલટી ઝાડો થતો નથી અને તે પુષ્કળ પણ હોતો નથી.

આ વખતે ઝાડો હવાનો ભરેલો, પાતળો, સફેદ, તપખીરીઓ, ચીકાસવાળો, લીલા પાણીવાળો અગર ચોખા પાણી જવો, પેહેલાં વગર વાસનો પણ પાછળથી તે ધણીજ બદખોવાળો આવે છે.

તરસ ધણીજ લાગે છે ને પાણી વાસ્તે દહીં આજીજ કરી કાઢી પણ રીતે ધરાતો નથી.

કાઢી કાઢી વખત તેને સખત ગોટલા પણ ચઢે છે.

આ દરજ્જાને બરોબર લાગુ પડ્યો હોય ભારે દહીંનો દેખાવ નિચે પ્રમાણે થાય છે.

દહીં તદ્દન કરમાઈ જાય છે, ચામડી શામ પડે છે, હાથપગના આંગળાં કાળાં અને કરમાઈ જાય છે એટલાં બધાં કે જાણે પાણીમાં ધણીજ વખત બોળી રાખ્યા હોયની.

શરિર ઉપર જ્યાં જ્યાં હાથ લગાડીએ તો જાણે ભાં ભાં બરફ જેવું શરિર લાગે છે.

શરિરની ગરમી ધટીને કાઢી કાઢી વખતતો ૮૨ ડીગ્રી જેટલી થઈ જાય છે. ધણું કરીને કાલેરાના દહીંની બગલમાં ૯૩ થી ૯૪ ડીગ્રી ગરમી રહે છે. પણ ગુદાદારમાં મૂકવાથી ૧૦૦ થી ૧૦૪ ડીગ્રી માલમ પડે છે.

આખા શરીરે પરસેવના ઝેભ છુટે છે.

પેહેલાં તો તે કપાળે થાય છે. પછી ચહેરા ઉપર અને છેવટે છાતી ઉપર પરસેવો થાય છે.

હૃદય સ્થાનના અવાજ સમજી શકાતા નથી. નાડી હાથના કાંડા આગળથી ખસી જાય છે અને ધણીજ ખરાબ કેસમાં તો હાથની તેમજ ગળાની મોઢી નાડીઓ પણ બંધ પડી જાય છે.

આંખોમાં કુવા પડેલા હોય છે તે વધી જાય છે તે કીકીઓ સાંકડી થઈ જાય છે જો કે સાધારણ રીતે તો તે મોટી થઈ જાય છે.

ઝોઠ અને જીભ ઠંડી અને સુકી પડે છે, ગળું બંધ થઈ જાય છે, પાણી ઉતરવાની શક્તી રહેતી નથી.

અવાજ ખોખરો, હલકો, અને કોઈ વખત તદ્દન બંધ થાય છે. પેશાબ પેદા થતો તદ્દન બંધ પડે છે.

હૃદય ધણીજ દુઃખમાં હોય એમ લાગે છે. વારે ધડીએ પાસા ફરવે છે. અને એમ ફરવાથી બહુજ થાકી જાય છે. કોઈ વખત તો ગાંઠા માણસની માફક જરા કપડું પણ ગરમો લાગવાથી રહેવા દેતો નથી.

કોઈ કોઈ વખત તો હૃદયમાં ઝેર ખાતું જોર આવી જાય છે કે તે પયારીમાં બેસી રહે છે અથવા તો ઝોરડામાં ફાંટા છે. આંખનું તેજ કમી થઈ જવાથી કોઈને તે ઝોળખી શકતો નથી. અને નાક અને આંખોનો નિયતો ભાગ તરી આવે છે અને જીવતા મોતને દેખાવ આવે છે.

આખું શરિર કાળું પડી પરસેવામાં ગરમ થાય છે.

સ્વાસ મેહેનતથી ચાલે છે અને જલદો જલદો ચાલે છે. તેની સંખ્યા ૩૦ થી ૪૦ થાય છે પછી બેહેરાશ આવે છે.

ધણી હૃદયોનું આ દરજ્જામાં સાવધપણું રહે છે.

પછી પેટ ચઢીને નગારા જેવું વાગે છે.

આવી સ્થિતિ થોડા કલાક રહે છે પરંતુ કોઈ કોઈ વખત તો ૧૨ થી ૪૦ કલાક અગર વધારે વખત ટકે છે. આવી સ્થિતિમાં જો કે દાકતરો તદ્દન આશા મુકો દે છે. તો પણ તેમાંથી હૃદયો બચી જાય છે; જો બચવા જવા ન હોય તો તે હૃદયોમાં ઉપર વર્ણવેલા ચિન્હો વધારે જોરમાં આવે છે.

ઘેઠેન વધતું જાય છે અને ધીમે ધીમે લવતો લવતો મરણને
જશ થાય છે.

બચ્ચી જવાનો દરજ્જો.

ઝોભાના દરજ્જામાંથી બચવાને આશ્પ બંધાવ તોપણ તેમાં
બીજા રોગ થઈ આવવાનું જોખમ થઈ પડે છે અને તેથી બચ-
માંથી બચ્ચો એમ ખાત્રીથી કેહેવાતું નથી.

હવે જો બચવા જેવું લાગે તો તેવા દર્દીના કેસના ચિન્હો
આ પ્રમાણે હોય છે. કોઈ કોઈ કેસ તો જલદીથી મટી જાય છે,
પેશાબ છુટવા માંડે છે. પહેલાં તો પેશાબ ટપકે ટપકે આવે છે
ને પછી ધારમાં આવી વજનમાં પણ વધે છે. આ ચિન્હો ધણુંજ
આશા ભરેલું છે. અને અહિંયાંથી બચવાનો દરજ્જો શરૂ થયો
સમજવો. આ વખતમાં પણ જીજ્ઞાસા ઝાડો, ઉલટી દેખાય છે ને
જીજ્ઞાસા રંગમાં આવો આખરે પીળો થાય છે, નાડી કાંડા આ-
મળા માલમ પડવા માંડે છે, દૃઢચર્યાના અવાજ પાછા સંભળાય છે.

શરિરમાં ગરમી પણ આવવા માંડે છે.

આટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે જો બીજા ચિન્હ ના સુધરે તો
માત્ર શરિરની ગરમીથી ખુશી થવાનું નથી.

શરિરમાં તેજ આવે છે. અવાજ પાછો આવે છે. સ્વાસ
બરોબર સુખથી ચાલે છે, દર્દીને હજી પણ તરસ લાગે છે પણ
જીભ ઉપડે છે. વારે ધડીએ ઢિંધવા માંડે છે. કોઈ કોઈ વખત
બધો સુધારો થઈ જતાં પણ ઉલટી જેવું એકાદ ચિન્હ એવું રહી
જાય છે કે ડાકતરો પણ તે મટાડવા ચાકી જાય છે.

જો કેસ બગડવાનો હોય તો શરિરની ગરમી એકલી વધે
છે; જોડલા હવે તદ્દન બંધ થાય છે.

ઉલટીની સાથે કોઈ વખત હેડની નર થાય છે અગર ઉલટી મટી હેડની શરૂ થાય છે.

કોઈ કોઈ વખત ઉધ જતી રહેછે, થોડો જ્વર આવે છે; પેટ ચઢે છે, ઝોઢકાર આવેછે, અગર પેટમાં ભોજો લાગેછે.

આ દરજ્જાની શરૂઆતમાં જો તાવ આવે તો એમ સમજવું કે દર્દીને જો ખીજા અંતર રોગ નહીં થાય તો જરૂર તે બચી જવાનો. અહિંયાં આપને જણાવવા રજા લઉં છું કે કોલેરા સીકા નામની એક કોલેરાની ધણીજ બચાકર જત છે. આ જાતમાં ઝાડો ઉલટી થતાં નથી, પરંતુ કોલેરાનું એટલું તો હલાહલ ચડેછે કે તેથી તે દર્દી થોડાજ કલાકમાં મૃત્યુ પામેછે.

કોલેરાના અંતર રોગ

૧ એટલે ખાનપાનમાં માવજત કરવામાં ઉતાવળ કરવાથી તે દર્દીને પછો ઉચ્છે થઈ આવેછે.

૨ બચવાના જે ઉપર લક્ષણોમાં સુધારો થવાનું કહ્યું તે લક્ષણો અ-રોગ્યરૂપે જાણ નહીં તો જોખમ આવી પડેછે.

૩ કોલેરામાં ટાઇફાઇડ શીવર જેવી સ્થિતિ થાયછે. એટલે કેહેતાં ત્રીદોશ જેવાં ચિન્હ થઈ મુંઝારો થઈ આવેછે.

૪, પેશાબનું પેદા થવું બંધ પડવાથી પેશાબનું એટલું ચઢે છે અને તે વખતે ભુલથી દારૂ અગર અશીષુ આપે છે તો આ અંતર રોગ વધી પડે છે.

૫ આંખોના કૃષ્ણ ગોળમાં (Cornea) ચાંદી પડે છે.

૬ કોઈ કોઈ વખત શરીરના અમુક ભાગનું પોષણ બંધ પડવાથી તે ભાગ સુકાઈ મરી જાય છે, અને કાઠો પડી જાયછે, પાંદાં પડેછે, શુભડાં થાયછે, ચાંદા પડેછે અને ગાલ ફુલ્લીઆ થઈ આવેછે

૭ જો ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓને કાલેરા લાગુ પડે તો તેમાંથી થોડી બચે છે, થોડી છેડા છુટકા થયા વગર મરી જાય છે પણ મોટા ભાગ તો જોભાના દરજ્જામાં એટલે(૬) દરજ્જામાં તેને કસુવાવડ થાય છે અને મુવેલું બાળક જન્મે છે. અને આવા દર્દીઓ ધણુજ બચમાં હોય છે અને ધણું કરીને તે મૃત્યુ

કોઈ વખતે કાલેરાનો રોગ પારખી કાઢવો અશક્ય પડે છે (૧) જેમકે કોઈએ સોમલ ખાધો હોય, ત્યારે કાલેરા જેવાં ચિન્હ થઈ આવે છે પરંતુ સોમલના જેથી જાડા ઉલટીમાં લોહી દેખાય છે તેમ કાલેરામાં હોતું નથી.

આ શિવાય ઉપર કહેલાં બીજા ચિન્હો પણ થાય છે તેમજ કાલેરાનો રોગ બીજે ઠેકાણે પણ ચાલતો હોય છે.

(૨) પીત્તનો જાડો થયો હોય અથવા કાલેરાનાં રોગ જેવો જાડો થઈ આવ્યો હોય તો વખતે જરા લુલ્હમાં પડી જવા જેવું થાય છે પણ આ રોગના જાડામાં પીત્તનો રંગ દેખાતો નથી તે છતાં પણ જરા કેટલીક વખત સુધી સાવચેતી રાખવી જરૂરી છે.

રોગના પરિણામ વિષે મત આપવો તે; રોગ ચાળાની શરૂઆતમાં મરણની સંખ્યા ઓછી આવે છે; પણ રોગ ચાળા અંધ થવા વખતે દર્દીઓ બહુ બચતા નથી. જુદા જુદા દેશના રોગ-ચાળામાં મરણની સંખ્યા જુદી જુદી આવે છે; કોઈ વખતે સેંકડે ૮૦ ટકા મરણ થાય છે પણ ધણું કરીને ૨૫ ટકાથી તે ૮૦ ટકા મરણ થાય છે.

દર્દીની ઉંમર ઉપર ધ્યાન આપવું જરૂરનું છે પણ ૫૦ વરસ ઉપરના દર્દીઓ વધારે સંખ્યામાં મરે છે. ને તેમને આ રોગ વધારે ભાગે છે. નખળા શરિરવાળા કરતાં સારા ખાંધાવાળા વધારે મરે છે.

તવંગર કરતાં ગરિબ વધારે મરે છે કારણ કે શરિર સુખ સં-

પતિના સાધનો ગરિય પાસે હોતાં નથી ને હોય છે તો નેવાં ને-
મએ તેવાં હોતાં નથી. અગાડી જે અમિતાહારી હોય તે માણસ
જલદીથી કોલેરામાં મરે છે.

પેહેલા દરજ્જામાં માવજત કરવાથી ઘણા બચી જાય છે. ખીજા
દરજ્જાનાં ચીન્હો થોડા જોસમાં હોય છે તો દર્દી બચી જાય છે.

જો નાડી જતી રહી હોય, પેશાબ પેદા થતો બંધ પડ્યો હોય,
સનિપાત થયો હોય, તાવ આવ્યો હોય તો ઘણું જ જોખમ સમજવું.

નાડી પાછી દેખાય, પેશાબ ઉતરવા માંડે, હૃદય આવે, ઝાડા બંધાઈ
આવે, શરીરમાં ગરમી આવે તો સમજવું કે દર્દી બચી જવાનો છે.

કોલેરાના કેટલાક દર્દી રીતે થોડા કલાકમાં અગર એથી
ઘણું દીવસમાં સારા થઈ જાય છે.

પરંતુ અંતર રોગ થઈ આવે તો લાંબા દિવસ તે દર્દી પિડાય છે.

કોલેરા ચિકિત્સા (માવજત સારવાર)

આ જે પ્રકારની છે.

૧—કોલેરા થયા પેહેલાં અટકાવનારી રીત.

૨—કોલેરા લાગુ પડ્યા પછી મટાડનારી રીત.

આપ સર્વે જાણો છો કે પાણી પેહેલાં પાણ બાંધો એ કહેવત
હાલમાં કારક છે માટે ધરની, કપડાની અને શરિરની સ્વચ્છતા
ખાળવી. છુટથી હુવાની આવ જ રાખવી. ઘણી સીડ થવા
દેવી નહીં. ઝરને ખાઈ જતી દવાઓ છુટથી વાપરવી. પી-
વાનું પાણી ગાળી વાપરવું ને બ્લેમ લાગે તો ઉકાળા ઠારી ચોખાં
વાસણમાં ભરી ઢાંકી રાખી પીવું.

ધરની ખાળો, શેરીઓની ગરદો, અને ખાળકુવાઓ,
મંદાવાની જગ્યાઓ, સંડાસો વીગેરે સાફ રખાવવાં. રોગ વખતે કુલે-

રેનટાઈન નાંખવી એટલે ત્રણ, પાંચ અગર સાત દિવસનું સુતક પાળવું. તેથી રોગચાળા ફેલાતો અટકે છે.

ઝાડા, ઉલટીમાં ઝેર રહે છે એમ માનવામાં આવે છે તેથી તેનું ઝેહેર ખાઈ જાય તેવી દવાઓ નાંખી તેમને કાઢને ઝેહેર ન લાગે તેમ નાંખાવવાં અગર દવાવવાં. ઝાડા ઉલટીથી ફેડીના ઓરડાની દીવાલો, સામાન, અને જમીન બગડવાનો સંભવ છે તો તેમને પણ સાફ રખાવવાં પણ જ્યાં લ્યાં નાંખી દૈર્ઘ્ય રોગ ફેલાવે છે તેમ કરવું એ બાતકિપણું છે. તેમાં લીસોલ નામની સસતી ક્વા નાંખી તેનું ઠેકાણું પાડવું.

પેસાળના અને ઝાડા કરવાના વાસણો-અગર થુંકવાના વાસણો દવાથી સાફ રાખવાં. કપડાં દવાઓમાં બોળી રાખી પછી કાચોડીક આસીડના પાણીમાં ખુબ ઉકાળી ધોવડાવવાં પણ જેમ બીજા બાળી નાંખાવે છે તેમ કરવામાં કાંઈ ફાયદો નથી.

જે જે બહેમવાળી ચીજો હોય તેમને કલોરીનવાદરથી ધોવડાવવી. આસીડવાળા પાણીથી પણ ધોવડાવ્યાથી ફાયદો છે. પેટમાં પણ ઝેરને ખાઈ જનાર કુદરતી જેસ્ટીક આસીડ હોય છે. સબફ્યુરીક આસીડથી બનાવેલું લેમોનેડ પીવું. કોલેરાના રોગથી મરેલાંને બાળવા એહેતર છે પણ જે દાટવાં પડે તો ડાંડા ખાડા કરી દવાઓ નાંખી દાટવાં અને કાશીનો દવાથી ઘોઈ નંખાવવી. ગંધક બાલ્મો ફાયદા કારક છે. તેથી કોલેરાના જંતુઓ મરી જાય છે. ઘરમાં લેખાન બાળવાનો રીવાજ કેટલાક દેશોમાં છે તે શરિર સુખમાં વધારો કરનાર છે તેથી દરેક ઘરમાં લેખાન અગર ગંધક બાળી ધુણી કરવાથી કોલેરાના જંતુઓ દવામાં હશે તે મરી જશે. યોડા ખરચમાં અને થોડી મેહેનતથી સુવાના ઓરડાની બારીઓ અટકાવી ગંધક બાળવે. થોડીવાર પછી ધુણી કાઢી નાખી કમાડ ઉઘાડવાં; કેટલાકને ગંધકની ધુણી ગમતી નથી પણ તે બાળ્યાથી વધારે ગુણુ છે.

ખોરાક ઉપર માંખો ખેસવા દેવી નહી કારણ કે માંખ્યા પણુ રોગ લેઈ આવે છે. ભારી વરસાદ પડવાથી કોલેરાનું ઝેર ધોવાઈ જાય છે અને પછી તેની શાન્તી થાય છે અથવા તો મરણ સંખ્યા ઘટી જાય છે તેવીજ રીતે વરસાદનું ભારી તોફાન યવાથી અથવા તો ભયંકર આગ લાગવાથી તેટલી જખ્યાનું ઝેર મરી જાય છે.

કોલેરાના રોગચાળા વખતે દરેક મનુષ્યે કેમ વર્તવું તે જાણવાની જરૂર છે.

૧ કોઈપણ રીતે બીનાશવાળી જખ્યામાં અગર વરસાદમાં અગર હંડીમાં તેમજ ઘણી ગરમીમાં કિચાડા ફરવું નહીં.

૨ શરિર સ્વચ્છ રાખવું અને શરીરમાં ગરમાળો રહેતેમ વર્તવું

૩ હળગરા કરવા નહીં.

૪ બધી આદતો રીતસર રાખવી.

૫ ખોરાક સાદો, પોષ્ટક, અને જલદીથી પચી જાય તેવો દર-રોજનો ખોરાક ખાવો. ઘણો જ ભારી અને સ્નેહવાળો ખોરાક ખાવો નહી કારણ કે તે પચતો નથી ને જરૂર પડે તો માદકસર ખાવો. અગાડીના અનુભવથી જે ખોરાક ભારી પડતો હોય અને અપચો કરતો હોય તે તજવો. તેમજ કોલેરાનો ઉદ્ભવ કરેતેવા અગાડી વ-હુવી ગયેલા કારણો દૂર કરવાં તેમાં વિશેષ કરીને અમિતાહારી આ-દતો, કોહી જતું માંસ અને કાચાં ફળોનો ભોગ તજવો. કોઈ પણુ રીતની ચિન્તા અગર બહેમ દૂર કરવા. હમેશાં આનંદમાં રહેવું. જીવાળુ લેવો નહી ને લેવો પડે તો સુક્ષ્મ લેવો અગર ગુદાદારે પીચકારી લેવી.

કોલેરાના દરદીનો ઓરડો.

તદન જુદો, હવાવાળો, સાધારણ મરમીવાળો, અને સાદો અને જોઈતો સામાનવાળો હોવો જોઈએ. તેની જોડમાં ખીજો ઓરડો

હોય હાં જોવા આવનાર તેમજ સારવાર કરનારને બેસાડવા.

દરદીની આસપાસ સર્વેને વીંટળાઈ રહેવાની ટેવ હોય છે તે બહુજ જોખમ બરેલી છે તેથી દર્દીને દરદમાં વધારે થાયછે તેમ જ જોવા આવનાર તથા સારવાર વાળાઓને રોગ લાગુ પડવાને, વધારે સંભવ હોય છે.

તેથી દર્દીના ઝોરડામાંની કોઈ પણ ચીજ બહાર કાઢી સાફ કર્યા વગર બાપરવી નહીં તેમજ જોવા આવનારે તેના ધરતું પાણી ઓરાફ અમર આફ પણ લેવી નહીં.

હંડીના દિવસમાં જો કોલેરા થાય તો તે ઝોરડાઓમાં સગંદીઓ મુકી ઝોરડો ગરમ રાખવો.

દર્દીના ઝોરડામાં તેમજ તે ધરમાં કોળાન, સુખડ, કંદરપ અથવા ગંધક બાળી તેની ધુણી થોડીવાર રહેવા દેવી કે જ્યો કોલેરાના ઝેરના જંતુઓનો નાશ થઈ જશે. ઉડી જતી દવાઓ બાપરવી અથવા તો કોનડીસ ફલુઈડની વરાળ લગાડવી તેમાં પણ કારબોલીક આસીડ છાંટવો અગર ગંધક બાળવો. ને તેની ધુણી કરવી. આ વાત સર્વે જણાએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખી વર્તવું.

દર્દીના ઝાડા ઉલટી પથારીમાં થવા દેવા નહીં. ઝાડા ઉલટી થાય ત્યારે તેના વાસણમાં ઝેર ખાઈ જાય તેવા પદાર્થો જેવા કે કોમલો, માટી, રાખ, રેતી, કારબોલીક પાઉર, કોનડીઝફલુઈડ, લીસોલ (સસ્તી દવા છે), કોલોરાઇડ ઓફ લાઇમ છલાદી પદાર્થો મેળવી તે ઝાડા ઉલટી પાણીની સેર આવતી હોય તેનાથી દુર ઉંડા દાટવાં અને જેમ સર્વે લોકો ધરના સડાસમાં, ઝોટલા અને આંગણા આગળ ખુલાં ફેંકે તે ઉધાડાં સુકાઈ જવા દેછે તેમ કરવું તે તેમનેજ નહીં પરંતુ પડોશીને, પોળપાડાના રહીશોને અને શેઠેરના રહેવાસીઓને તે ઉલટી અને ઝાડાના જીવડા સુકાઈ ગયા પછી થોડે દિવસ અનુકૂળતા

પામ્માથી ઉછરી વધારે સંખ્યામાં હવામાં દાખલ થઇ પવન વાટે તે શહેરને તેમજ ખીજ શહેરને તેમજ પીવાના પાણીને ખમાડી ભયંકર રોગચાળો ચલાવે છે તેને માટે દરેક દર્દીના કુટુંબીઓ જવાબદાર છે. વળી આ ઝેરેર પવન વાટે શહેરો તેમજ નદીઓ તેમજ મોટા પર્વતો ઓળંગી જાય છે તે આપાદ દેશોનું જડમુળ કાઢે છે માટે હે દેશી ખાંધવો આ વાતનો જરા ખ્યાલ કરી તમારા સ્વદેશીઓનું ભણુ ચાહી ઉપર કહેલી વાત ધ્યાનમાં લેશો તો હું તમારો મોટો આભારી થઇશ. આ વાતને તમારે સેહેજમાં હાથી કાઢવી નહીં. તેનું પેહેલું જોખમ તો તમારા કુટુંબનેજ છે. માટે તમે તમારૂં હિત તેમજ દેશનું હિત ચાહતા હોતો ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે કાલેરા આ-લતો હોય ત્યારે વર્તશો એવી મારી ખાસ ઉમેદ અને પ્રાર્થના છે.

જોવા જનારાઓએ તેમજ સારવાર કરનારાઓએ હાથ પગ દાર્બોલીક સાબુથી અગર કોનડીસફલુષ્ઠથી ધોઈ પાણી પીવું અગર જમવું.

રોગ ચઢતો અટકાવનારી દવા જેને ઈંગ્લેન્ડમાં પ્રોફાઇલક્ટેટીક અથવા પ્રીવેન્ટેટીવ કહે છે તે દરરોજ કાલેરાના દીવસોમાં તન્દુરસ્ત માણસોએ સવાર સાંજ જરૂર પીવી કે જથી આ ભયંકર રોગ ચઢવાનો સંભવ ધણોજ ઓછો થઈ જાય છે. ડા. રૂબીન. કપુરની ભલામણ કરેછે. ડા. રો અને હેરીંગ ગંધકની દા. રીચર્ડ એપ. ત્રામું અને વીરેટ્રમની હોમિયોપેથિક રીને ખાસ ભલામણ કરેછે. આ વાત જરા પણ ધ્યાનમાં રાખવાથી અને તે પરમાણે વર્તવાથી હમેશાં તે રોગ વખતે શરિર સુખમાં રહેશે, રોગ ચઢશે નહીં, કુંજમાં મરણ થવાને સંભવ દૂર થઈ ઘરમાં સંસારી કલેશ થશે નહીં તે મુખ્ય માણસ મરવાથી કેટલાં કુટુંબો નિરાધાર થઈ પડે છે તેમાંનું કોઈ પણ દુઃખ આવી પડશે નહીં માટે પ્રોફાઇલક્ટેટીક

તરીકે કોષ્ઠપણ દવાનો ઉપયોગ કરવા ચુકવું નહીં ને નિરર્થક વાત સમજી નજરમાંથી કાઢી નાંખવી નહીં.

કોલેરાનો રોગ મટાડનારી ચિકિત્સા. (દવાઓ.)

૧ એલોપેથીક રીત.

અસલથી કોલેરાના રોગ પેદા થવાના જુદા જુદા દાકતરોના જુદા જુદા મત અને તર્કો છે તેથી તેના ઉપાયો પણ બીન બીન છે. તેમાંના ઘણા ખરા હાલમાં નવી શોધો થવાથી નાબુદ થઈ ગયા છે. જેવાં કે—ફસ ખોલવી, કોયલો ખવાડવો, લોહીમાંથી પાણીનો ભાગ કમતી થઈ જવાથી લોહી બહું થઈ જાય છે ને તે નહીં ફરી સકવાથી નાડી ચાલતી નથી તે પાણીની જગ્યા લોહીમાં પુરવાના વિચારથી ફસ ખોલી ખારા પદાર્થોના પાણીની પીચકારી મારતા હતા તે પણ દુર થઈ છે.

દા. મેકેનેમારા—સલ્ફ્યુરિક આસીડ અથવા તો તેની સાથે નાઇટ્રીક આસીડ આપવા બલામણુ કરે છે.

કેટલાક—કેલોમેલ, ઓરડીયું તેલ આપી જીલાબ મારફતે ઝેર કાઢી નાંખે છે.

ત્રજા દરજ્જામાં—મદ્યપાન કરાવે છે અને ઝેટલો બધો તો દારૂ, ઈથર અને એમોનિયા ઈસાદિ આપે છે કે રોગ સુધરવાને અફલે તેમાં વધારો થાય છે કારણ કે શરિરમાં સોષણ કરવાની શક્તિ જતી રહી હોય છે તેથી તે સ્ટીમ્યુલન્ટનો મોટો ભાગ પેટમાં અને આંતરડાંમાં વગર હાજમ પાડે પડી રહે છે. અને તેની ખરાબ અસર થોથા દરજ્જામાં ઝાઝેર થાય છે.

જો જરૂર લાગે તો થોડો અર્ક આપી જોવો અને તેનાથી નાડીમાં

સુધારો થાય તો આવેલો. ને સુધારો માલમ ના પો ને જન કરવો. કારણ કે શરિરમાં તેનું સોષણ થતું નથી. વાસ્તે વગર વિચારે ગેવો પણ નહી તેમ કાષ્ટને આવેલો પણ નહી.

ગોટલા ચઢે છે ત્યારે પમે રાખના લાસ્તરો લગાડે છે. અશીલુના સત્વની પીચકારીઓ મારે છે. કલોરોફોરમ સુંઘાડે છે પણ મુખ્ય કરીને ગરમી રાખવા સુઠ કુંકોડી અગર ટરપીટન (નખતેલ) અથવા કલોરોફોરમનું તેલ ધમાવે છે.

૧૮૭૩ના મોટા રોગચાળામાં અમેરીકામાં કલોરલ હાઇડ્રેટ, ઉલટી, ઝાડો બંધ કરવા વાપર્યું હતું અને તેથી ઉંધ લાવતા હતા. પારો, અશીલુ, બ્રોમાઇડ, પોટાશકલોરાસ એમોનીયા, કારબોલીક આસીડ ઇત્યાદિ વાપર્યાં હતાં.

સુકા ગરમી, અરક, અરકનું પાણી. અશીલુની પીચકારીઓ-એટ્રોપીન અને કર્વાનાઇનની પીચકારીઓ, સલ્ફ્યુરીક આસીડ ઇર્ગલ્યુટ અને અશીલુનો અરક, કપુરનો અરક, કાઆસોટ વાપર્યાં હતાં.

હાલની શોધ પ્રમાણે તો કલોમેલ, એરંડીયું તેલ, કલોરોફોરમ સહીત કપુરનો અરક, ટરપેનટાઇન વપરાય છે. અશીલુવાળી દવાઓ કદી વાપરવી નહીં. આ રથએ આવેને જાણાવવાની રજા બહુ છે, હાલમાં જેમ તેમ વગર વિચારે અને સાધારણ લોકોની બલા નીચી લોકો કલોરોફોરમ, પેનકીલર, કલોરા મીક્સચર, પેનેશીયા ઇત્યાદિ અને જેવા તેવી ગાંધીની બતાવેલી, નામના કેમીસ્ટોની તેમજ ઊંઠવેલું કરનારાઓની તેમજ ડૂગીસ્ટોના પાટીમાં મારી બેઠેલા લેમની બતાવેલી દવાઓ તેમજ જમાયું. ઉકાળો, અથવા અશીલુવાળી દવા વાપરે છે ને અમુક પ્રાણીનો નાશ કરે છે તેમ કરવું તે ગાં નથી. પાણી પહેલાં પાન મધિ એ કહેવન ખરી છે અબજને હાથે અચ્ચું તેના કરતાં વિહાનને હથે મરવું વધારે પસંદ કરવા

તલાયક છે, એમને કાલા માણસનું કર્તવ્યકર્મ છે. કપુરનો કલોરોફોરમમાં બનાવેલો અરક વધારે સારો છે.

આમોલ નામની દવા હાલમાં વધારે ફાયદાકારક નીવડી છે ને તે સર્વે દરજ્જામાં અપાય છે.

ફેટલાક દાકતરો હાલમાં ૧૦૪ ડીગરીની ગરમીવાળુ માયફ-જના સત્વના પાણીથી પેટ ઘેર્ધ નાંખી ઉલટો ઝાડો મટાડે છે. ખારા પદાર્થોનું પાણી કરી તેને ફસ ખોલો નાડી મારફતે ચઢાવવામાં આવે છે તે પણ ફાયદાકારક નીવડી છે ને તે ફસ મારફતે ૪ થી પાંચ શેર સુધી પાણી દાખલ કરે છે. કપુરનો અર્ક્યામડી મારફતે પીચકારીથી શરીરમાં દાખલ કરવામાં આવે છે તેથી પણ સારા ફાયદા થયાછે. ગરમી રાખવા માટે અને લોહી ફરતું રહે તેને માટે ગરમ પાણીની ખાટલીઓ ફેરવવી.

ઉલટી અને તરસ માટે ખરફ, ખરફનું પાણી છુટથી આપવામાં ફાયદોછે. દાકતર હેફકીને આ રોગના જંતુઓને મારવાના તર્કથી કોલેરાના જંતુઓ કાઢી તેને ઉછેરી તેની રસીની પીચકારી મારવા વિચાર ચલાવ્યો હતો પરન્તુ તે ઉપાય હજી સુધી ફતેહમાં નિવડ્યો નથી. કારણ કે તે રસી મુકાવેલા દહીઓને ૪ થી ૭ અઠવાડીઆમાં કોલેરાનો રોગ લાગુ પડેલો છે.

તરસ કોઈ પણ રીતે છીપતી ન હોય તો ચાહ, કાફી અને ગરમ પાણીમાં થોડી ખાન્ડી વીસકી અગર શેમપેન નાંખવાથી ફાયદો થાય છે પણ સખત દારૂ પાવામાં ગેરફાયદો છે. ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે કોલેરાની એક્ષોપેથીક રીતે દવા થાય છે.

૨. હોમિયોપેથીકની નવી રીત.

નવી દવા કરવાની રીતને હોમિયોપેથીક રીત કહે છે નેતો

શોધ કરનાર પ્રખ્યાત ડાક્ટર હેનીમાન થઈ ગયો.

આ રીતે કોલેરાની દવા કરવાથી મરણ સંખ્યા પાંચ ટકાથી ૫ ટકા આવી છે.

એલોપેથીક રીતે દવા કરવાથી મરણ સંખ્યા વધારે આવે છે.

હોમિયોપેથીક રીતે દવા કરતી વખતે દરદીને તેમજ તેની સારવાર કરનારોને બહુ મહેનત અને અડચણો પડતી નથી. માત્ર દવા પીધાથી આરામ થઈ જાય છે. જેમકે જો શરિરના જુદા જુદા ભાગોમાં ગોટલા ચઢે તો એલોપેથીક રીતે કેટલે કેટલે પ્લાસ્ટરો મુકે કેટલી ચામડીમાં પીચકારીઓ મારે અને કેટલા આદમીઓ શરીર ધસે.

હોમિયોપેથીક રીતમાં તો માત્ર દવા પીધાથી સર્વે ચિન્હો દુર થઈ જાય છે.

હવે રોગ શરૂ થયો તે વખતે હોમિયોપેથીક દવાઓનો જો ઉપયોગ ક્યો હોય તો એલોપેથીક રીતે કરતાં ઘણા દરદીઓનો બચાવ થશે.

કોલેરાનો દરદી ઘ. હેનીમાને જોયો નહોતો તે પહેલાં કપુર વધારે પી જવાથી ઝેર લાગેલાં દર્દીઓ જોઈને બિવિધ વાણી કરી હતી કે કોલેરામાં કપુર એ બહુજ રાસી દવા નિકળશે ને તે કપુર કોલેરાની શરૂઆતમાં ઝાડા ઉલટી થાય ત્યારે દસથી ૧૫-૧૫ મીનીટ પાંચ પાંચ ટીપાં જે કલાક સુધી આપવાથી શરીરમાં ગરમી આવશે ઝાડા ઉલટી બંધ થઈ જશે ને દરદી જોખમમાંથી બચી જશે.

૧. નેપ્થસના પ્રખ્યાત ડાક્ટર રૂપીને કપુરથી ૧૮૬૫-૬ માં ૧ દરદીઓની દવા કરી પણ તેમાં એકપણ મૃત્યુ થતું નહીં.

૨. કપુરથી ના મટે તો વીરેકૂમ કરીને વનસ્પતિની દવા છે આપવી. જો પુષ્કળ ઉલટી ઝાડા અને શરીર શીત આવે તો

આ આપવાની ધણી દરદીઓ બચી જશે.

૩. ત્રાંબુ—(કુપ્રમ)

પગે હાથે અને પેટે ગોટલા ચઢવા શરૂ થાય જાડો ઉલ્લેખ અને ચુંક આવતી હોય અને શરીર ટાઢું લાગે તો આ દવા આપવાથી બહુજ સારો ફાયદો થાય છે.

૪. સોમલ. (આસેનીક)

ત્રીજા દરજ્જામાં દર્દી માલમ પડે તો સોમલ આપવો, પરંતુ આના કરતાં પણ સરસ દવા આ વખતે વછનાગ છે તે પીધાથી શરીરમાં ગરમી આવી જાય છે. આ દરજ્જામાં પેશું જોખમ પેસાળ પેદા થતો બંધ પડવાનું છે. તેને માટે ટરપેનટાઇન. કેનથારીસ, અથવા તો કાલીઆઇડોમ નામની દવા અપવામાં આવે છે તે છેલ્લા દવાથી દા. ફરડે ૧૨ કેમમાંથી ૧૧ દર્દીઓ બચાવ્યા હતા.

ખીજું નોખમ કાલેગમાં ટાઇફોઇડ ફીવર જેવો જવર આવે છે તે વખતે એસી ફેસફેરીક આપવો.

ફેફસામાં અને હૃદય સ્થાનમાં જો ગભરાટ થાય તો હોમિયોપેથીક આસીડ લાઇડોસાયનીક આપવાથી ફાયદો થાય છે.

દર્દી હનણું મરી જશે, એમ લાંબી લાંબી મુદ્દે ઉડો અને ધીમે દમ લેતો દેખાય, નાડી જતી રહી હોય, ડચકા ખાતો હોય, એમ લાગે તો આ દવા આપવાથી ઘણા જન બચી ગયા છે.

અવાજ કરતી હેડકો આવતી હોય તો સાઇકુટાવીનીગેસા, નામની દવા આપવાથી ફાયદો થાય છે. હોમિયોપેથીક દવાઓ આપી મટાકવાની આ ટુંડી રીત છે તે ઘણીજ સસતી મુત્તમ અને વગર બચ ભરે છે માટે તે જરૂર પોતાના કુટુંબોમાં વગર બહેમે દાખલ કરવી. રણુ કે આ રીતે હરકોઈ દવા ખરીદ કરી નેના લક્ષણ પરમાણે આપી શકે છે. ને તેથી મરણની માંખ્યા જીવી રીતે દવા ઓછી આવે છે એ મહોટો ફાયદો છે.

અત્રે ખાસ માશી માગું છું કે—દર્દીઓએ કા
વાપરવી તે તેઓની મુનસરી ઉપર રાખવું.

દરદીનું ખાનપાન.—કોલેરાના દર્દીને ખરફ, ખરફ પાણી,
ઠાકુ પાણી અને ટકી શકે તો દુધ શિયાય ખીજું કાંઈ આપવું
નહી. તદ્દન ચાહ, કાફી, કોષ્ઠપણુ જાતનો આસવ, રાખડી, આમ્રું,
કવાથ, ઉકાળો, અશીલુવાળી દવાઓ, જે કોઈ કહે તે દવા, દુધ ખાત
અથવા તો જાડી કાંઈ વીગેરે કાંઈ ઘટ્ટ પદાર્થ આપવો નહી. માત્ર
ખરફ પાણી અને દુધ આપવું ને જેહને રેડેને મટયા પછી ખોરાક
પાતળો હલકો અને ચીકાસ વગરનો આપવો. તેમ જ નહી કરો
તો કોલેરાનો ખીજો ઉથલો થઈ આવશે ને તે મરણને વશ થશે.

મેહરઆન ગૃહસ્થો.

હવે આપની તરફથી એવી ઉમેદ રાખું છું ને વિશ્વાસથી જોઉ
છું કે મારી અદ્ય મતિ પ્રમાણે આ વિષયપર જે મે મોક્ષ મે ગમ્યાયા છે
તથા તમારી ખાતરી થઈ હશે કે જે જે વાત કહી ને જો બરોબર
પાળવામાં આવશે તો તમારા કુટુંબના તેમજ આપણા દેશના સ્વદેશી
ભાગ્યો આ રોગના ભેગ થઈ પડશે નહી એવી તમારી મે ખાતરી
કરી છે એમ માનવામાં મને બહુજ આનંદ થશે.

હવે છેલ્લી આપ પ્રત્યે મારી એવી પ્રાર્થના છે કે તમે બધા
આવા પાર્માર્થિક કાર્યમાં સામેલ થઈ કોલેરા આપણો જે મોટો દુ-
મન છે તેનો પરાજય કરવા કમર બાંધી તૈયાર થાઓ, ગરીબોને
આ રોગમાંથી બચાવો, અને સ્વચ્છ પણું, મીનાદારપણું, સારી હવા
ની આવ જ, રોગ લાગનાં અટકાવનારી તેમજ રોગ ચઢ્યા

લાડનારી દવાના હથીઆર ચાપરી આ નિર્દય દુરમનને

ને આપણા જીના અને પ્રખ્યાત શેડરમાં શરિરશનિ
વાપિ રા દેશો ભાઈઓ તરફ

દા. હાલનું કોલેરા રક્ષક.

પાણી પહેલાં પાળ બાંધો.

આ રક્ષક કોલેરાનો રોગ ચઢતાં અટકાવનાર તથા મટાડનાર તરીકે સમગ્રાણુ હવા છે.

કોલેરા રક્ષક વાપર્યાથી સેકરે લપ માણસને કોલેરા થતો નથી. અને તે કપુરના અરક કરતાં વધારે સ્વાદિષ્ટ અને ગુણકારી છે.

અગાઉ કોલેરાના રોગચાળા વખતે આ હવા ઘણીજ ફાયદાકારક સિદ્ધ થઈ છે.

કોલેરા રક્ષકથી હજારો આદમીઓને કોલેરા ચઢ્યો નથી તેને માટે જુદા જુદા દેશના પ્રખ્યાત દાકતરો તે પુરથી વાપરે છે અને ખાસ ભલામણ કરે છે. કોલેરાનો રોગ જો ત્રાજા દરબજા સુધી લાગુ પડ્યો હોય છે તોપણ કોલેરા રક્ષકથી રોગીઓ બચે છે અને બચી ગયા છે એટલે કહેતાં જો હિલી, ઝાડો, પગના અને જાંઘના ગોટલા અને પેશાબનું પેદા થવું બંધ પડવું આટલા ચિન્હ લાગુ પડ્યાં હોય તો પણ કોલેરા રક્ષક મટાડે છે.

કોલેરાનો રોગ જો જો દેશમાં ચાલતો હોય તે તે દેશના તેમજ બીજા દેશના દરેક કુટુંબે તેમ મુસાફરોએ આ અસરકારક જાદુઈ કોલેરા રક્ષકની એકાદ શી શી જુજ કિંમતે લઈ પોતાની પાસે રાખી દરરોજ તે જરૂર પીતા રહેવું, કારણ કે આ હવા પીવાથી કોલેરા લાગુ પડવાની કેહશીત દૂર થાય છે અને અમુદય પ્રાણ બચી જાય છે.

નકલી માલથી દૂર રહેજો. દાકતર હાલનું કોલેરા રક્ષક એકજ છે.

કોલેરા રક્ષક સર્વે હવા બેચનારાને ત્યાંથી મળેછે. હી

લી એકના આના આઠ.

સ્થાનના ખાસ એજન્ટ—દાકતર જમનાદાસ ટ્રે

એમ. એન્ડ. એસ. મુંબઈ અમદાવાદ,

એન્ડ. જોધપુર છે.

• ૧૧૧૧૧૧૧૧ •

